

İSLAM KÜLTÜRÜNÜN MEHCER EDEBİYATI ÜZERİNDE ETKİSİ

Sultan ŞİMŞEK*

Özet:Mehcer edebiyatçıları İslam Dini'nin özüne saygı ve sevgi içerisinde yaklaşmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Muhammed'e duydukları hayranlığı pek çok vesileyle ifade etmişlerdir. Ayrıca İslam Büyüklerinin ve mutasavvıflarının etkileri bazı Mehcer edebiyatçılarının eserlerinde bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Mehcer edebiyatçıları İslam Dini'nin özü ile batıl inançları birbirinden ayırt etmişler, bu noktada Hristiyan topluluklarını tenkit ettikleri gibi Müslüman topluluklarını da tenkit etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Mehcer Edebiyatçıları, İslam, Kurân'ı Kerîm, Hz. Muhammed.

THE IMPACT OF ISLAMIC CULTURE ON MIGRATION LITERATURE

Abstract:Migrant writers came close of the esence of Islam in respect and love. They expressed their admiration for the Qur'an and The Prophet Muhammad in many cases. In addition, The effects of Muslim elders and sufis of Islam shows clearly itself in the works some immigrant writers. Migrant writers differentiated between the esence of Islam and superstitious beliefs, at this point, they criticized the Muslim communities just as they criticized the Christian communities.

Key Words: Migrant Writers, Islam, Qur'an, Muhammad.

* Dr. (sosimsek@hotmail.com)

Mehcer edebiyatçılarının büyük bir çoğunluğu Hıristiyanlığa mensup ailelerden gelmekteydi. Ancak bu ailelerin batıdaki Hıristiyan toplumlardan farkı, doğuda Müslüman toplumlarla iç içe yaşıyor olmalarıydı. Bu durum onların gerek Müslümanlar arasında süregelen geleneksel dini kültüre, gerekse İslam dininin ana kaynaklarına aşina olmaları anlamına geliyordu. Daha çocukluk yıllarında aileleriyle birlikte Suriye ve Lübnan'dan Amerika'ya göç eden Mehcer edebiyatçıları çocukluk ve gençlik günleri boyunca doğu toplumu, doğuda yaşanan Hıristiyanlık ve Müslümanlık ve batı toplumu ve burada yaşayan Hıristiyanlık hakkında bir yığın gözlem ve tecrübeye sahiptiler.

Mehcer edebiyatçıları Hıristiyanlıkta dinin rahipler ve çeşitli din adamları tarafından kötüye kullanılmasına, masum insanların dini duygularının istismar edilmesine, dinin sadece ritüellerden ibaret bir kavram gibi algılanmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkışlar sadece Hıristiyan toplumlar için değil Müslüman topluluklar adına da gerçekleştirilmiştir.

Mehcer edebiyatçıları nasıl geleneksel Hıristiyanlığa karşı çıkmışlarsa, Müslüman toplumlarda dinin körü körüne yaşanmasını da eleştirmişlerdir. Mehcer edebiyatçılarının boş ve batıl inançlarla harmanlanmış ve din adına sürdürülen din anlayışının ötesinde İslam'ın özüne saygıyla yaklaştıklarını, Kur'an'ı okuduklarını, hatta yer yer üslup olarak Kur'an'ın üslubunu eserlerinde yansıttıklarını Hz. Muhammed'e hayranlık duyduklarını ve ona karşı sevgilerini ifade ettiklerini eserlerinden ve hatıratlarından müşahede etmekteyiz.

Nitekim mehcer edebiyatının önemli simalarından olan Emîn er-Reyhânî hayatı boyunca pek çok Müslüman Arap ülkesini ziyaret etmiş ve burada Müslüman topluluklara bir ıslahatçı kimliğiyle hitap etmiştir. Müslüman toplumların geri kalmasını dinlerinin özüne ve Hz. Muhammed'in mesajına uymamalarına bağlayarak onları dinlerinin aslına dönmeye çağırmıştır.

Ayrıca onların bazı İslam büyüklerinden ve mutasavvıflardan haberdar oldukları, eserlerini mütalaa ettikleri ve onların tesirinde kaldıkları da bilinmektedir. Başta Hz. Ali olmak üzere, İbn Arabî, İbn Fârid ve Gazalî'nin eserleri mehcer edebiyatçılarının üzerinde etki bırakmıştır. Zira mehcer edebiyatının Modern Arap edebiyatında bir ekol haline gelmesinde en büyük rollerden birine sahip olan Cibrân Halîl Cibrân ise, Floransa'da bir kiliseyi ziyareti esnasında, o kilisenin din ve düşünce önderleri arasında İmam Gazalî'nin resmini görmüş ve yakın dostu Mary Haskell'e yazdığı mektupta bu olaydan bahsederek Gazalî'nin resmini orada görmenin kendisini şaşırttığını ve sevindirdiğini ancak bir taraftan da doğu toplumlarında bu büyük din aliminin yeterince tanınmadığı ve hakkının teslim

edilmediği için üzüldüğünü ifade etmiştir.

Bütün bunların dışında Amerika’da göç ortamında göçmen Araplar aynı millettense olma ortak değeri ile bir araya gelmişler ve birbirlerini Müslüman-Hıristiyan olarak ayırt etmeden kardeş kabul etmişlerdir. Mesela Amerika’daki göç ortamında Müslümanlar mevlit törenleri düzenlediklerinde bazı mehcer edipleri bu törenlere katılarak kendi yazdıkları naat türü şiirleri okumuşlardır.¹ Hem oradaki Müslüman toplulukların mehcer ediplerini bu törenlere davet etmeleri hem de mehcer edebiyatçılarının bu törenlere katılması o dönemde ortaya çıkan hoşgörü, saygı ve sevgi düzeyini örnekleyen çarpıcı bir tablodur. Ve bu tablo Mehcer edebiyatında din anlayışının önemli yönlerinden birini yansıtır.

Göç ortamında yetişen mehcer edebiyatçılarının dini hoşgörü atmosferinin oluşmasına ciddi anlamda katkıları olmuştur. Onların İslam’a dair konuşmalarında, gerek yazılarında ifade ettikleri düşünceler 20. yy.’da Amerika’da yaşayan Arap göçmenler üzerinde etkili olmuştur. Diğer mehcer edebiyatçılarının yanı sıra özellikle Cibrân Halil Cibrân’ın bu hususta uyandırdığı etki gözden kaçmamaktadır.

Mehcer Edebiyatçılarının İslâm Dini’ne ve Müslümanlara Yaklaşımı

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Cibrân Halil Cibrân, Amerika’ya göç ettikten bir süre sonra eğitim için Lübnan’a döndüğünde hocası Yusuf Haddâd’ın rehberliğinde İslam Dini’nin ana kaynaklarını ve İslam kültür mirasını kapsamlı bir şekilde inceleme fırsatı bulmuştur. Nitekim günümüzde Bişerri’deki² Cibrân müzesinde bulunan Cibrân’a ait not defterinde iki yüz civarında Hadis-i şerîf’in yazarın kendi el yazısı ile kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Cibrân İslam kültürüne olan saygısını ve İslam’ın özünün yüceliğine olan inancını açıkça dile getiriyor ve şöyle diyordu: “*İslam’ın şerefinin eski haline dönmesi güzel bir düştür.*”³O, hem İslam Dini’nin ana kaynaklarından haberdar hem de hristiyanlık kültürüne vakıf biri olarak bu iki din arasındaki ortak noktalara vurgu yapıyordu. Cibrân İslam ve Hıristiyanlığın ortak noktalarda buluşmasının özellikle Arap milletini zayıflıktan, gerilemeden ve dış kaynakların sömürgesinde olmaktan kurtaracağına inanıyordu.

1 Sâbir ‘Abduddâyim, *Edebu’l-Mehcer*, s.241, Kahire 1993.

2 Lübnan’da Cibrân’ın doğduğu ve mezarının bulunduğu köy.

3 Rebi’a Bedî’, el-Fikru’d-dini fi’l-edebi’l-Mehceri, c.II, s. 678. (*es-Sâih*’ten naklen, s. 240, Şubat, 1915). Beyrut, 1992.

Cibrân İslâm'ın özüne duyduğu hayranlığı şu şekilde ifade etmiştir: “*Ben Müslümanların körleri arasında olsam da İslam 'ın şerefini görmezlikten gelemem. Doğuların kötürümleri arasında olsam da Doğunun geleceğinden umudu kesmiş değilim. Doğu büyük ve İslam muhteşem bir gerçektir...*”⁴ Cibrân'a göre hayatla ilgili sonradan eklenen uzantılarından soyutlandığında İslam Dini büyük bir hakikattir. Ona göre sonradan eklenen adetler Müslümanların nefislerinden kaynaklanır. Bunlar İslam'ın hakikatini yansıtmaz. Cibrân İslam ve Hıristiyanlığı birlik içindeki iki manevi mezhep veya birbirine yakın iki şeriat olarak görmüştür.

Nu‘ayme’ye göre bazı ayrıntılar ve kuralların ardında yatan prensiplere bakıldığında bütün dinler bir ve aynıdır. İslam Dini’ne de bu açıdan yaklaşan Nu‘ayme, İslam Dini’nin salihlere cenneti vaat etmesinin ve kötülerini ateşle uyarmasının inananlar arasında zühd ve saflaşmayı yaydığı düşünüyordu. Onun İslam beğenisinde odaklandığı nokta bu husus idi. Nu‘ayme’nin din kavramıyla ilgili ifadelerine göre din bir harekettir, yükseliştir. O halde Müslümanların dini durumlarıyla ilgili pek çok konuya göz atmaları gerekmektedir. Bazı İslamî adetleri eleştiren Nu‘ayme, İslam’ın onlarla ilerlemeyeceğini, Doğu’nun da İslamsız ilerleyemeyeceğini bazı eserlerinde ifade etmiştir.⁵ Nu‘ayme’nin İslam’a bakış açısında saygı, sevgi ve ortak huzurlu bir yaşam isteği gibi duyguların yansımaları vardır.

Emîn er-Reyhânî İslam Dini’ni incelerken de akılcılığını ve eleştirel ruhunu ön plana çıkarmıştır. İslam’a dînî hoşgörü ve dinlerin birliği prensibinden hareketle yaklaşmıştır. Reyhânî aynı zamanda bir din eleştirmeni olması sıfatıyla Müslümanlar arasında yaygın olan kader inancının, onları atalet ve pasifliğe ittiğini dile getirerek İslam dünyasını bu açıdan tenkit etmiş ve hatta bu konuda bazı Arap âlimleri ile karşılıklı görüş alış verişi mahiyetinde yazışmalar yapmıştır. Güney Mehcer edebiyatının temsilcisi konumundaki Selîm Reşîd el-Hûrî’nin İslâm Dini’ne olan hayranlığının boyutları ise diğer mehcer ediplerinden çok daha dikkat çekicidir.

Cibrân ve Müslümanlarla olan ilişkisi değerlendirildiğinde, onun birkaç istisna dışında Müslümanlarla arasında, belki de aynı topraklarda doğmuş olmanın ve Arap olmanın getirdiği ortak noktaların da tesiriyle çok sıcak bir ilişki ve bağlantı olduğu görülür. Mehcer edebiyatçıları özellikle de Cibrân, halkları bütünüyle kucaklayan ve dışlamayan bir hakikatin peşindeydi. Bu hakikate ise dinler arasında, İslam ve Hıristiyanlık arasında insan doğasıyla uyumlu, hoşgörülü, makul ve hür bir din anlayışında bir araya gelmekle ulaşabileceğini düşünüyordu. Cibrân,

4 Age, c.II, s. 678. (‘*Akîdetu Cibrân*, s.25’ten naklen)

5 Age, c.II, s. 885-888.

panteist bakış açısının bir neticesi olarak hem Müslümanları hem Hıristiyanları ayırt etmeksizin kardeşi olarak görüyordu. Cibrân'ın Müslümanlara karşı kardeşçe yaklaşma bilincini en çok yansıtan ifadeleri “*Hıristiyan Bir Şairden Müslümanlara*” başlıklı yazısında yer almaktadır. Bu yazıda Cibrân: “*Ben bir Hıristiyanım ve bununla gurur duyuyorum. Ancak ben Arap Peygamber’i seviyor ve ismini övgüyle anıyorum. İslam’ın şerefini seviyor ve onun kaybolmasından korkuyorum.*” diyerek İslam ve Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki düşüncelerini net bir şekilde ifade etmiştir. Cibrân yazının devamında Kur’an-ı Kerim ile ilgili olarak da övgü dolu sözler söylemiş ve İncil’i Hıristiyanlar üzerinde bir tahakküm unsuru olarak kullananlardan nasıl şikâyetçi ise, Kur’an-ı Kerim’i de bu amaca araç kılanlardan rahatsız olduğunu dile getirmiştir.⁶

İslam Dini’ne ilgili olan Mihâil Nu‘ayme’nin İslam Dini ile ilgisi Hz. Muhammed ve Hz. Ali beğenisiyle sınırlı değildir. O, İslam’a dair görüşlerini İslam’ın gerçeğini anlamak ve Müslümanların hatalarını düzeltmesi olarak iki ana başlıkta dile getirmiştir.

Nu‘ayme, İslam’ın putperestleri dini sapkınlıklardan uyandırdığını, onlara yeni bir nefes üflediğini, insanın tabiatındaki dînî duyguyu ortaya çıkardığını, sınırlı idrakimizle anlayamadığımız gerçekleri bilmeye yönelttiğini kabul etmiştir. Ancak ona göre bu durum İslam’ın ilk zamanlarında gerçekleşmiş olup günümüz Müslümanları bu özden uzaklaşmıştır. Hz. Muhammed’in kalbinin vahye açık olması gibi her Müslüman da kalbini saflaştırmalıdır. O’na göre; İslam öğretilerinin değeri gelenekte, ibadetlerde düzenli bir şekilde ayetlerin tekrar tekrar okunmasında değildir. O hakikat bizde somutlaşmalı ve biz o hakikati yaşatmalıyız. Yine Nu‘ayme’ye göre; kalplerin eşlik etmediği oruç, namaz ve şahadet imanın, bilginin ve iradenin artmasına değil gerilemesine yol açar. Bu nedenle Nu‘ayme “Ma’nâ Mevlidi’r- Rasul” adlı makalesinde Müslümanların anlayış seviyelerini Rasulün anlayış seviyesine çıkarmaları için davet eder. Hz. Muhammed’in bir Hadîs-i Şerif’inde nefisle mücadeleyi büyük savaş olarak nitelendirdiği bilinmektedir. Müslümanlara tavsiyelerde bulunan Nu‘ayme de onların öncelikle nefislerindeki Tanrı düşmanları ile savaşmalarını ister. Çünkü pek çok İslam mutasavvıfı gibi o da asıl düşmanın insanın içinde olduğuna inanmaktadır.⁷

İslam dünyasına yaptığı yolculuklarda karşılaştığı her mezheb ve fırkaya dini hoşgörü ve birlik duygusuyla yaklaşan Reyhânî Vahhâbiliği tevhid akidesi açısın-

6 Age, c.II., s. 670.

7 Hüseyin Yazıcı, *Göç Edebiyatı*, s.177, İstanbul, 2002.

dan beğenmiş ancak otoritenin din anlayışını yansıtmaması nedeniyle siyasi yönünü eleştirmiştir. Reyhânî hayatının belli bir dönemini Müslüman Arap ülkelerini gezmeye ayırmıştı. Onun amacı Müslüman toplumların gerçeğini ve değişime karşı durumlarını öğrenmekti. Bu gezileri sonunda Arap Yarımadası'ndaki bazı ülkelerde gördüğü donukluk sebebiyle çok üzülen Reyhânî bu Müslümanların durumu hakkında şu yorumu yapmıştır: “onların dinleri ağaçlar ve ormandaki sık ağaçlıklar gibi. Onlar hiç değişmeden ve gelişmeden dinlerinin gölgesinde duruyorlar.”⁸ Ayrıca Reyhânî ataletin yanı sıra Müslümanların arasındaki mezhepçiliği ve dînî taassubu da eleştirmiştir.

Reyhânî İslam âleminde Müslümanlardan her tabakadan insanla diyaloga girmiş, onların inançlarını ve hayata bakış açılarını tanımış ve Hıristiyan toplumu ile Müslüman toplumu mukayese etmiştir. Dînî hoşgörüyü bir akide gibi benimseyen Reyhânî İslam Dini ve Müslümanlara karşı son derece olumlu bir yaklaşım içinde olarak, İslam Dini'ne övgüler yağdırmıştır.

Reyhânî'ye göre İslam güç ve faaliyeti barındıran büyük bir emanettir. Pek çok yüksek ideal içeren bir dindir. Reyhânî her iki dinin de sevgi ve uyum kavramlarıyla yakından ilişkisinin bulunması nedeniyle Hıristiyanlık ve İslam Dini arasında bir bağ ve yakınlık oluşturmayı çok istemiştir.⁹

Reyhânî “*Vaşıyyetî*” adlı kitabında Arapların dînî ayrımcılığı ortadan kaldırarak din şemsiyesi altında değil, milliyet şemsiyesi altında bir araya gelerek kuracakları büyük bir Arap devletinde her türlü dînî ve mezhebî ayrımcılığı eriteceklerini dile getirmiştir. Müslüman Araplara siyaseti dinden ayırarak ve dînî farklılıkları ayrılık meselesi haline getirmeyerek milliyetçilik ortak paydasında buluşmaya davet etmiştir. Reyhânî'nin Arap Müslüman âlemine milliyetçilik zaviyesinden yaklaşması onun Müslümanlara bakış açısında milliyetçiliğin payının da bulunduğu göstergesidir.

Selîm Reşîd el-Hûrî el-Karavî de 20. asırda Hıristiyanların ilerlediğini, Müslümanların gerilediğini, bunun nedeninin ise iki ulusun birbirlerinin inançlarına bürünmesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hıristiyanlıktaki kilise otoritesine de karşı çıkan Karavî, büyük insanın, yani insan-ı kâmil'in tarifini Tanrı'dan başkasını ilah edinmeyen kişi olarak yapmıştır.¹⁰

8 Rebi'a Bedî' age, c.II, s. 459. (er-Reyhânî, Mulûku'l-'Arab, Beyrût 1987, s. 202-203'ten naklen)

9 Age, c.II, s. 465.

10 Yazıcı, s. 453-455.

Mehcer Edebiyatçılarının Kur'ân Kerîm'e ve Hz. Muhammed'e Bakış Açıkları

Mehcer edebiyatçıları İncil'in tahrif edilmişliğini kabul ederken Kur'ân'ı tamamıyla beşer eli değmediği belli olan edebî bir mucize olarak görmüşlerdir. Nitekim; Cibrân'a göre Arap Edebiyatı dünyanın en zengin edebiyatlarından olup, Kur'an-ı Kerim'in sahip olduğu edebi güç Arap edebiyatı içinde yer alan en mükemmel kısımdır.

Gerek İncil'de gerekse Kur'an-ı Kerim'de çok yüce ayetler bulunduğunu söyleyen Reyhânî "*Ben İncil'deki Hıristiyanım, Kur'an'daki Müslümanım. Hıristiyanlar ve Müslümanlar benim bu halimi reddederlerse, bu iki dinin ve iki dünyanın Rabbi, kullarından hiçbirini dışlayacak değildir.*"¹¹ diyerek Kur'an'daki Müslüman tiplmesi ile kendisi arasında alaka kurmuştur. Reyhânî, Kur'an-ı Kerim'i derinlemesine mütalaa etmiş ve yer yer edebi üslubunu taklit etmiştir.¹² Kur'an-ı Kerim'in hikmetine inandığını ve onu bir kılavuz kitap olarak gördüğünü "*Kur'an hayat için ilahi bir yol göstericidir*"¹³ diyerek ifade etmiştir.

Kur'an'ı parçalanmaz bir cevher olarak değerlendiren Selîm Reşîd el-Hûrî el-Karavî'nin İslam'a bu denli yakın olması onun hakkında Müslüman olup olmadığına dair soruların ortaya atılmasına neden olmuştur. O, bu sorulara cevap olarak kesinlikle Hıristiyan olduğunu belirterek cevap verse de bazıları onun İslam'a yöneldiğine inanmıştır. Çünkü Karavî diğer dinlerin doğaya aykırı olduğunu söyleyerek gerçek dinin İslam olduğu düşüncesini belirtmiştir. İslam'ı her fırsatta yücelten Karavî, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı maddi bir din olarak nitelemiştir. Ona göre İncil, ahireti esas alan ruhani bir kitap olup Tevrat'ın eki konumundadır. İnsanları yönelttiği şey sadece miskin bir hayat ve aklı kafese hapsetmektir.

Hız. Peygamber'e duyulan ilgi ve sevgi Mehcer edebiyatçılarının İslam'a bakışında dikkat çeken bir diğer önemli husustur. Mesela Cibrân'ın, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e yaklaşımı hayranlık boyutundadır. Cibrân, Hz. Muhammed'in daha çok ıslahatçı yönüyle ilgilenir ve onu hem geçmişte hem de tüm zamanlarda Arapların en büyük ıslahatçısı olarak değerlendirir. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Hz. İsa, Hz. Musa veya Buda, Konfüçyüs gibi büyük manevi önderlerden biri olarak görür. Cibrân göç ortamında ezici çoğunluğu oluşturan Suriyeli, Lübnanlı Hıristiyanları Hz. Muhammed'e iman eden edebiyatçıları, şairleri ve ıslahatçıları

11 Emîn er-Reyhânî, *er-Reyhânîfîyât*, c. II., s. 16, Beyrût 1956.

12 Şahin, Şener, *Emîn er-Reyhânî ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 248, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2004.

13 Emîn er-Reyhânî, *Kitâbu'l-Hâlid*, s. 323.

keşfetmeleri için ikna etmeye çalışmıştır.

Cibrân İslam ve Hz. Peygamber'e panteist bakış açısının yansımasıyla peygamberlerin, şairlerin ve ıslahatçıların çoğuna yaklaştığı gibi bir bütünün parçası olarak yaklaşmıştır. Onun bu yaklaşımı şu sözlerinde bariz bir şekilde ortaya çıkar: *“Allah en büyüktür diye haykıran Nebi kendi nefisinden hiçbir şey söylemedi. Aksine o, insanlara, yıldızların, güneşin ve ayın kendisine karşılık verdiği, her dakika denizlerin derinliklerinde, vadilerin boşluklarında sedasının tekrarlandığı hikmeti haber verdi.”*¹⁴

Hız. Muhammed ile batılı bir müellif olan Carlye sayesinde tanışan Reyhânî ise, bu tanışıklıktan sonra Araplarla ilgilenmeye karar vermiş ve Müslümanlar arasında kökleşmiş mezhepçilik, taassup ve taklitçilik hallerini ıslah etme çabasıyla İslam âlemine açılmıştır. Carlye Hz. Muhammed ile ilgili kitabında; Müslümanların peygamberi bir ilah olarak değil bir elçi olarak gördüğü, Hz. Muhammed'in öndört asırdır ışık saçan bir kaynak olduğu, kendisinin doğruluk ve ihlas üzere olduğu, Hz. Muhammed'in samimiyetinde ve içtenliğinde kutsal bir ilâhî anlam olduğu gibi tespitler ve düşünceler serdetmiştir. Ayrıca Carlye aynı eserde dinlerin farklı elbiseler giymiş tek bir ruhu olduğunu, aslında bütün dinlerin özü itibarıyla bir olduğunu ve bu birlik ruhuna tâbî olan insanın en büyük mabed olan dünyada büyük bir öndere dönüştüğünü dile getirir. İşte Carlye'nin eserinde serdettiği bu temel düşünceler Reyhânî üzerinde kalıcı tesirler bırakmış olup eserlerindeki fikrî sürecin gösterdiği kadarıyla bu temel düşünceler onun temel prensipleri haline gelmiştir.

Yahudiliğe uzak, Hıristiyanlığa ise kendine göre yeni bir yorumla kendi din anlayışını oluşturarak mesafeli olan Nu'ayme'nin İslam Dini ve inançlarına yaklaşımı kalem arkadaşı Cibran'dan çok farklı değildir. Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki görüşlerini birkaç metinde özellikle de “Ma'nâ Mevlidi'r-Rasûl” adlı makalesinde dile getirmiştir. Nu'ayme yazılarında Hz. Muhammed'i birçok hastalığın doktoru ve insanların ruhlarında gömülü olan ilahi hazinenin göstergesi olarak vasfetmiştir. O, bir mektubunda Hz. Muhammed (s.a.v.) için şöyle der: *“Muhammed ancak yeni bir din kurmak için dünyaya gelenlerde bulunan akli ve ruhi bir güce sahip olmasaydı davetinde başarılı olamazdı.”*¹⁵ Nu'ayme'ye göre Hz. Muhammed'in kendine ve Rahman, Rahim olan Allah'a imanı Kureyş'in otoritesinden daha güçlüdür. Bu nedenle de onun mesajı kalıcı olmuş, ona karşı çıkan otorite yok olmuştur. Nu'ayme'nin Hz. Muhammed hakkındaki değerlen-

14 Rebi'a Bedî', c.II, s. 673 ('Akıdetu'l-Cibrân, s. 231'den naklen)

15 Rebi'a Bedî', c.II, s.882.

dirmelerinden anladığımız kadarıyla kendisi Hz. Peygamber'in hayatını derin bir şekilde mütalaa etmiştir.

Reyhânî hem Hz. İsa'yı hem de Hz. Muhammed'i her türlü saygı ve tazimi hak eden iki büyük önder olarak değerlendirmiştir.¹⁶ Karavî yetişme döneminde bazı dini duygulara kapılarak bahçeye çıktığını ve orada saatlerce düşündüğünü anlatmıştır. Karavî'nin İslam'la ilginç bir yakınlığı vardır. Hem Hz. Muhammed'e hem İsa'ya inandığını açıklamış, Hz. Muhammed'in Tanrı'nın gerçek peygamberi olduğunu vurgulayarak onu filozofların filozofu ve en büyük reformist olarak tanımlamıştır.

Hız. Ali ve Diğer İslam Büyüklerinin Mehcer Edebiyatçıları Üzerindeki Tesiri

Hulefâ-i Râşidîn'den olan ve Hz. Muhammed'in pek çok övgü dolu sözünün yanı sıra ilmin kapısı olarak nitelediği yüce şahsiyet Hz. Ali (r.a.)'nin gerek ruhundan gerekse akıl ve zekasından süzölen ışık Mehcer edebiyatçılarının ruhlarında da akis bulmuştur. Öyle ki; Cibrân onun ölümünü basiret gözüne sahip bütün nebilerin ölümüne benzetmiştir. Cibrân, Hz. Ali'yi "Küllî ruh ile bir araya gelen, ona yakın olan ve ondan ayrılmayan ilk Arap" cümleleriyle vafsetmiştir.¹⁷ Cibrân ayrıca Hz. Ali'nin de hayalî resmini çizmiştir.

Mihâîl Nu'ayme de Cibrân gibi Hz. Muhammed'in yanı sıra, Hz. Ali'ye karşı özel bir sevgi besliyor ve onunla Hz. Muhammed arasında kan bağından daha güçlü olan ruhsal bir bağ olduğuna dikkat çekiyordu. Nu'ayme, Hz. Ali ile ilgili düşüncelerini "*Fî Zikrâ' Ali*" adlı bir makalesinde dile getirmiştir. Nu'ayme, Hz. Ali hakkında "*gerçek özgürlüğü idrak etmiş bir kişidir*" dedikten sonra onun hakkında şimdiye kadar "*Arap topraklarında Hz. Muhammed'den sonra yetişmiş en hayırlı kişi*" şeklinde değerlendirme yapmıştır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali hakkında "*o ikisi doğduklarından beri sanki aydınlık, iyilik ve kurtuluş üzerine sözleşmişlerdi*" demiştir. Nu'ayme'ye göre Hz. Ali'nin en bariz sıfatları iyi bir fitrat, parlak bir bakış, keskin bir zihin, ışıldayan bir vicdan ve aydınlığa karşı yakıcı bir arzu duyma gibi sıfatlardı.

Hız. Ali'nin kişiliği Nu'ayme'nin edebiyatında iki boyutlu olarak ele alınmıştır. Hız. Ali'nin kişiliğinin birinci boyutu İslam ile ihya olan imânî boyuttur. İkinci

¹⁶ Rebi'a Bedî, c.II, s.454-457.

¹⁷ Age, c.II, s. 680 (*el-Funûn*, 1916, Temmuz sayısından naklen)

boyutu ise bütün insanları kucaklayan bir sevgi anlayışı ile seven ve adaletli olan insânî boyuttur. Hz. Ali, Nu‘ayme’ye göre kişilikli, kahraman, âli cenap, güçlü, iyiliği seven, bütün söz ve fiillerinde bütün insanlara karşı adil olma vasıflarına sahiptir. O’na göre bu vasıflar Tanrı ile bir olmak için insanda olması gereken vasıflardır. Bu özelliklerin hepsi Hz. Ali’de tecelli etmiştir.

Reyhânî de nasıl Hz. Muhammed hakkında Carlyle’nin eserinden etkilenmişse aynı şekilde bu kitapta yer alan Hz. Ali’yle ilgili kısmı okuyunca da Hz. Ali’ye karşı duyduğu hayranlık artmış ve Hz. Ali ile ilgili bir roman kaleme almıştır.¹⁸

Mehcer edebiyatçıları Gazalî, İbn Sina, İbn Fârid ve İbn Arâbî gibi diğer İslam büyüklerinin ve mutasavvıflarının de eserlerini incelemişler ve belli oranda onların tesiri altında kalmışlardır. Bu durum gerek eserlerinde gerekse din ile ilgili söylemlerinde kendini göstermektedir. Zira Mihâil Nu‘ayme’nin kitapları okunduğunda öyle ifadelerle karşılaşılır ki, bir İslam mutasavvıfının kaleminden çıkmış izlenimini uyandırır. Birlik, hayret, derin iman, sabır, rıza, zühd, kalp huzuru gibi tasavvufî metinlerde karşılaştığımız kavramlar Mihâil Nuayme’nin eserlerinde de yoğun olarak yer almaktadır.¹⁹

Cibrân yaşamı boyunca felsefeyle meşgul olup, daha sonra tasavvufa yönelen İbn Sina ve nefis hakkındaki düşünceleri ile ilgilenmiştir.²⁰ Nitekim İbn Sina’nın nefis ile ilgili düşüncelerini kendini düşüncelerine çok yakın bulduğunu ifade eden Cibrân bunu “*İbn Sinâ ve Kasîdetuh*” adlı yazısında ifade etmektedir.²¹

Daima ıslahatçı bir kişilikle kendini gösteren Reyhânî ise bir grup öğrenciyi yetiştirdikten sonra, onları yeni bir toplumun inşasında görevlendirmeyi düşünmüş ve bu noktada Gazalî’yi örnek aldığı ifade etmiştir. Ayrıca Reyhânî’nin; Feriduddîn Attar, İbn Fârid, İbn Arabî ve kendi çağdaşı Cemaleddîn el-Afgânî’nin düşüncelerinin tesiri altında da kaldığı bilinmektedir.²²

18 Şahin, s.146.

19 Muhammed Şefik Şeyyâ, *Felsefetu Mihâil Nu‘ayme*, s.315, Beyrût 1983.

20 Cibrân Halil Cibrân, *el-Bedâi’ ve l-‘Tarâif*, s.109, Beyrût 2006.

21 Günday, Hüseyin, “*Cibrân Halil Cibrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri*”, (yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 2002.

22 Şahin, age ,s. 146.

Sonuç

Mehcer edebiyatçıları İslam'a saygı, Müslümanlara da kardeşlik duygusu besleyerek İslam Dini hakkında olumlu bir tutum ortaya koymuştur. Bazı Arap araştırmacılar, Mehcer edebiyatçılarının İslam'a olan övgülerini bütün Arapları dinsel farklılıkları devre dışı bırakarak Arap milliyetçiliği bayrağı altında toplama ideale bağlasa da onların İslam ve Peygamber sevgisinin sadece bu ideale bağlanması hakikati yansıtmaz. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Mehcer edebiyatçılarının ortak özellikleri çocukluk günlerinden itibaren soran, araştıran, okuyan ve hiçbir ayırım yapmaksızın her yerde gerçeği tutkulu bir şekilde arayan kişiliklere sahip olmalarıydı. Kanaatimizce bu özelliklere sahip olan edebiyatçıları yaptıkları araştırmalarda karşılaştıkları İslam Dini'nin pırıl pırıl akidesinden ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in muhteşem hayatından ciddi anlamda etkilenmişlerdir. Üstelik bu etkiyi öyle çok dile getirmişlerdir ki çevrelerinde içlerinden bazıları hakkında din değiştirdikleri ve İslam'a girmiş oldukları hakkında ciddi şüpheler uyanmıştır.

KAYNAKÇA

- Cibrân Halîl Cibrân, *el-Bedâi' ve 'l- Tarâif*, s.109, Beyrût 2006.
- Emîn er-Reyhânî, *er-Reyhâniyyât*, c.I-II, Beyrût 1956.
- Emîn er-Reyhânî, *Kitâbu 'l-Hâlid* , çev. Es'âd Razzûk, s.54-55, Beyrût, 1986
- Günday, Hüseyin, “*Cibrân Halîl Cibrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri*”, (yayımlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 2002.
- Sâbir 'Abduddâim, *Edebu 'l-Mehcer*, Kahire 1993.
- Şahin, Şener, *Emin er-Reyhânî ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 248, Uludağ Üniversitesi, Bursa,2004.
- Muhammed Şefik Şeyyâ, *Felsefetu Mihâil Nu 'ayme*, Beyrût 1983
- Rebî'a Bedî', *el-Fikru' d-dîni fi 'l-edebi 'l-Mehceri*
- Yazıcı, Hüseyin *Göç Edebiyatı*, s.177, İstanbul, 2002.

